

HALINKA PÉTER
Előszó

„A huszadik századot egyetlen hosszú kérdésnek tekintem, amelynek a végén rossz választ adtunk.” Sally Rooney, az 1991-ben született ír regényíró mondata jól szemlélteti a 20. századi történelem sajátosan ciklikus jellegét, ahol, ha más–más formában is, de újra és újra visszatérnek ugyanazok a problémák, konfliktusok és a rájuk ismétlődően adott (rossz) válaszok. Ezt a hosszú kérdést pedig – fűzhetjük hozzá – Európában tették fel, amely kontinens kettéosztottsága egyben a század egyik legemblematikusabb jelképében is megtestesült. Itt húzódtott ugyanis az a világrendszereket elválasztó Vasfüggöny, amely egészen annak összeomlásáig meghatározta az osztrák–magyar határ mentén élők mindennapjait is.

Ennek a határnak az elmúlt 100 éves történetét dolgozza fel az osztrák–magyar partnerségben megvalósuló border(hi)stories projekt, amelynek keretében jelen különszám is kiadásra került. A vizsgálat perspektívája sajátos: nem madártávlatból, akadémiai magasságokból, sokkal inkább alulról, az itt lakók szemszögéből nézve történik – összhangban a projekt címével is – erősen építve azokra a „sztorikra”, amelyek a határtérségben megtörténtek, s amelyek a helyi emlékezetben fennmaradtak. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy egy–egy élményszerű beszámoló, egy korabeli visszaemlékezés, egy elsárgult fotó sokkal inkább képes lehet testközelbe hozni az osztrák–magyar határvidék 20. századi történelmét, mint bármely akadémiai tanulmány. Így különszámunkból megtudhatjuk, milyen összhanggal bírt a korabeli sajtóban az 1921. évi soproni népszavazás, illetve a szabadcsapatok ahhoz vezető tevékenysége. Milyen

PÉTER HALINKA
Vorwort

„Ich betrachte das zwanzigste Jahrhundert als eine einzige lange Frage, worauf wir am Ende eine falsche Antwort gaben.” Der von Sally Rooney, einer 1991 geborenen irischen Romanautorin stammende Satz veranschaulicht gut den besonderen Charakter der Geschichte des 20. Jahrhunderts in Europa, wo sich dieselben Probleme und Konflikte – wenn auch in unterschiedlicher Ausprägung – und die darauf gegebenen (falschen) Antworten mehrmals wiederholten. Die Spaltung Europas war das charakteristischste Merkmal des 20. Jahrhunderts. Diese Spaltung manifestierte sich entlang der österreichisch–ungarischen Grenze, denn hier, an der Nahtstelle zweier Weltssysteme, erstreckte sich der Eiserne Vorhang, der jahrzehntelang den Alltag der Menschen in der Grenzregion bestimmte.

Im Rahmen des österreichisch–ungarischen Projekts border(hi)stories wird die 100-jährige Geschichte der Grenzregion erforscht und auch diese Sondernummer von Vasi Szemle herausgegeben. Die Untersuchung der historischen Ereignisse in der Grenzregion erfolgt nicht abgeschottet im akademischen Elfenbeinturm; das Projekt versucht vielmehr der Sicht der Bewohner*innen der Grenzregion Rechnung zu tragen, wobei – im Einklang mit dem Projekttitel – stark auf die „stories”, die sich in der Grenzregion ereigneten und lokal erinnert werden, zurückgegriffen wird. Dahinter steht die Überzeugung, dass Erinnerungen an persönlich Erlebtes oder ein vergilbtes Foto oftmals besser in der Lage sind, die Geschichte des 20. Jahrhunderts im österreichisch–ungarischen Grenzgebiet wiederzugeben und zu vermitteln, als jede akademische Studie. Diese Sondernummer enthält

végzetes fordulatot hozott a Harmadik Birodalomhoz történő csatlakozás a burgenlandi cigány népcsoport számára? Mit élhetett át az a Gulagról hazaérkező német nemzetiségű lakos, akinek fogsága alatt az egész falut kitelepítették, de még települése – Harka – nevét is megváltoztatták? Miképpen reagált az 1956. évi magyarországi forradalomra és az azt követő menekülthullámra a szomszédos Ausztria, amely akkor épp csak 1 éve nyerte el függetlenségét az osztrák államszerződéssel?

Olyan helyi történetek ezek, amelyek reményeink szerint alkalmasak olvasóink képzeletének megragadására is – hiszen nem száraz lexikai tudást akarnak közvetíteni, sokkal inkább segítenek szemünk elé varázsolni a határtérség egykori mindennapjait. Hozzájárulnak ahhoz, hogy el tudjuk képzelni, mit élhettek át adott időpillanatban itt élt elődeink, milyen utak nyíltak meg, vagy épp milyen kapuk záródtak be számukra egy–egy „történelmi” pillanatban – mert amit ma történelmi pillanatként aposztrofálunk, az számukra egyet jelentett a megélt valósággal, életük egy–egy sorsdöntő, sokszor vészterhes időpillanatával.

„*Európa válságokon keresztül jön létre, és az e válságokra adott megoldások összessége lesz.*” – írta emlékirataiban Jean Monnet (1888–1979) francia politikus, közgazdász. Ezekből – válságos pillanatokból – márpedig nem volt hiány a 20. században ebben a térségben. Bár az osztrák–magyar határ a maga 100 évével kifejezetten fiatalnak számít, de ez a történelmi léptékkal mérve rövid időszak is lehetőséget adott rá, hogy ez a határtérség – legalább három alkalommal – világtörténelmet írjon. Az Anschluß-t követően itt történt meg először a zsidók kiűzése a Harmadik Birodalomból – 1938 nyarán a Rajkával szomszédos, immáron a Harmadik Birodalomhoz tartozó falvak zsidó la-

Beiträge über das Echo auf die Volksabstimmung in Ödenburg von 1921 in der zeitgenössischen Presse, beziehungsweise die Aktivitäten der Freischärlergruppen, die zu diesem Abstimmungsergebnis beitrugen. Welche fatalen Folgen hatte der Anschluss Österreichs an das Dritte Reich für die Burgenlandroma? Was muss der aus dem Gulag zurückkehrende Ungarndeutsche gefühlt haben, dessen einstige Mitbewohner*innen während seiner Gefangenschaft aus seinem Heimatdorf ausgesiedelt wurden? Sogar der Name des Dorfes – Harka – wurde geändert. Wie reagierte das benachbarte Österreich, das gerade ein Jahr zuvor durch den Staatsvertrag seine Unabhängigkeit erlangt hatte, auf den Ungarischen Volksaufstand von 1956 und die darauffolgende Flüchtlingswelle?

Wir hoffen, dass diese Geschichte(n), unsere Leser*innen fesseln und ihre Vorstellungskraft anregen werden. Es geht uns nicht darum, lexikalisches Wissen zu vermitteln, sondern den einstigen Alltag in der Grenzregion lebendig darzustellen. Mit Hilfe der border(hi)stories – der Grenzgeschichte(n) – kann man sich ein besseres Bild davon machen, was unsere Vorfahren erlebt haben, welche Wege sich für sie in einem bestimmten historischen Moment eröffnet oder verschlossen haben, denn, was für uns heute ein „historischer Moment” ist, bedeutete für sie erlebte Wirklichkeit – angesichts der tragischen Ereignisse des 20. Jahrhunderts handelte es sich dabei oftmals um einen unheilvollen Abschnitt ihres Lebens.

„*Ich habe immer geglaubt, dass Europa durch Krisen entsteht und es die Summe der Lösungen dieser Krisen ist*” – schrieb der französische Politiker und Ökonom Jean Monnet (1888–1979) in seinen Erinnerungen. Krisenzeiten gab es einige im 20. Jahrhundert in dieser Region. Mit ihren hundert Jahren gilt die österreichisch–ungarische Grenze als ver-

kosságát a hármashatármenti senki földjére hajtották a hatóságok, akik csak több hónapos kálváriát követően jutottak el végül Palesztinába. Ez a határ – az andai híd – vált az 1956. évi forradalom és az azt követő menekülthullám egyik szimbólumává is, ahova Richard Nixon (1913–1994) hivatalban lévő amerikai alelnök is ellátogatott 1956 decemberében. És végül, de nem utolsósorban, 1989. augusztus 19-én a sopronpusztai Paneurópai Piknik „határátörése” révén innen indult el az a dominó, amely végső soron az egész Vasfüggöny – benne a berlini fal – leomlásához vezetett.

Bárhogy is van, a 20. században történelemből tanulnunk kell, hogy legközelebb már jó válaszokat adhassunk a történelem által megfogalmazott kihívásokra. Ebben kíván segíteni a border(hi)stories projekt a maga szerény eszközeivel, így a Vasi Szemle ezen különszámával is. A 2022. évi különszám elsősorban azon tanulókat – és felkészítő tanáraikat – célozza meg felhasználóként, akik érdeklődnek ezen térség és korszak története iránt. A rövid tanulmányok számos idézettel, válogatott képanyaggal és a legfontosabb szakirodalom megadásával kívánják szolgálni a program célkitűzéseit, egyben további feltárássra, kutatásra ösztönözni olvasóit.

gleichsweise jung, aber selbst diese nach historischem Maßstab kurze Periode bot diesem Grenzgebiet mindestens dreimal die Möglichkeit, Weltgeschichte zu schreiben. Nach dem Anschluss Österreichs an Nazi-Deutschland kam es hier erstmals zur Vertreibung der Juden aus dem Dritten Reich. Im Sommer 1938 wurde die jüdische Bevölkerung der Rajka benachbarten und bereits dem Dritten Reich zugehörenden Dörfer von den Behörden ins Niemandsland im Dreiländereck gejagt. Erst nach einem monatelangen Leidensweg erreichten sie Palästina. Die Brücke von Andau, die auch von US-Präsident Richard Nixon (1913–1994) im Dezember 1956 besucht wurde, ist zu einem der Symbole des Ungarischen Volksaufstandes von 1956 und der darauffolgenden Flüchtlingswelle geworden. Und nicht zuletzt fiel hier, während des „Grenzdurchbruchs” beim Paneuropäischen Picknick von Sopronpuszta am 19. August 1989, der erste Dominostein, der letzten Endes zum Fall des gesamten Eisernen Vorhangs – und damit auch der Berliner Mauer – führte.

In jedem Fall müssen wir aus den Ereignissen des 20. Jahrhunderts lernen, um künftig richtige Antworten auf die Herausforderungen der Geschichte geben zu können. Das Projekt border(hi)stories versucht im Rahmen seiner Möglichkeiten, wie zum Beispiel mit dieser Sondernummer der Zeitschrift Vasi Szemle, seinen Teil dazu beizutragen. Die Sondernummer 2022 richtet sich in erster Linie an Schüler*innen, Studierende und Lehrkräfte, die sich mit der Geschichte der Region im 20. Jahrhundert befassen. In den kurzen Essays sollen die zahlreichen Zitate, das ausgewählte Bildmaterial sowie die Angabe der wichtigsten Fachliteratur die Leser*innen dazu anspornen, die Geschichte ihrer Region weiter zu erforschen. Damit wird auch einem der Ziele des Projekts border(hi)stories Genüge getan.